

УДК 323.11 (477.83–25) (091) “15/17” : 930.2

Мирон КАПРАЛЬ
Львів

“НАЦІОНАЛЬНИЙ” ЛЬВІВ XVI–XVIII СТОЛІТЬ В ІСТОРИОГРАФІЇ

В історіографії питання з історії чотирьох національних громад Львова (української / руської, польської, вірменської, єврейської) розроблялися ізольовано, а не у взаємозв’язку. Така ситуація сприяла створенню окремих національних міфів про Львів. Для українців давній Львів – це передусім “княжий Львів”, “центр національно-культурного відродження другої половини XVI – початку XVII ст.”, для поляків – “передмур’я християнства” (*antemurale Christianitatis*), “завжди вірний (*semper fidelis*) Польщі”, для євреїв – “мати Ізраїлю”. Завдання істориків полягає у спростуванні цих та інших міфів у національних історіографіях і закладенні підвалин системного аналізу багатьох проблем історії міста.

Ключові слова: Львів XVI–XVIII ст., національні громади, історіографія.

“Багатонаціональний Львів”, “багатокультурний Львів”, “Схід та Захід під львівським небом” – ці та інші визначення, епітети можна зустріти в науковій та науково-популярній літературі про місто, розташоване на вододілі басейнів Чорного та Балтійського морів. Багатобарвна національна специфіка стала ключем для дослідників, які вивчали культуру, економіку, суспільні, демографічні, релігійні стосунки в місті. В історії Центрально-Східної Європи Львів міг стати винятковим об’єктом для етнонаціональних досліджень: у жодному іншому місті регіону не було аж 5 значних (більше 5 %) національних груп (українці, поляки, вірмени, євреї, німці) та 4 великих релігійних центрів.

Однак, як це парадоксально не виглядає, загалом історія Львова XVI–XVIII ст. у контексті національних взаємин кардинально не досліджувалася в історіографії. Розглядаючи доробок істориків Львова двох останніх сторіч, можемо ствердити, що спеціальних розвідок з національної проблематики написано обмаль. У працях, де викладалася історія Львова, у багатьох сюжетах науковці, хоч і фрагментарно, але торкалися відносин національних громад, правового становища, конфесійної політики, наводили уривками інформацію про склад, кількість, розміщення населення в різні періоди тощо. Як правило, у полі зору уваги науковців були окремі моменти в історії національних взаємин. Історія Львова для українських дослідників – це насамперед історія українського Львова з фрагментарним включенням історій інших національних громад. Подібно науковці-поляки, вірмени, євреї – цікавилися майже виключно історією своїх національних громад.

Уже від часу появи в першій половині XIX ст. наукових праць з історії Львова у них виразно прослідковується національна проблематика. Хроніст львівської історії Денис Зубрицький у 1844 р. видав за фактографічним наповненням досі неперевершену в історіографії “Хроніку міста Львова”¹. Згодом багато фахівців зверталися до цієї праці як джерела, доповнюючи поданим тут фактажем свої роботи. Звинувачення на адресу Д. Зубрицького в тенденційності лунали саме з огляду на його висвітлення національних взаємин. Польським критикам не імпувало применшення цивілізаційної ролі Польської держави, змалювання темними фарбами пригнобленого стану української (русинської) громади у Львові, що вони приписували упередженості Д. Зубрицького², його *москвофільській концепції*. Найбільший протест з їхнього боку викликала теза про те, що після переходу влади в місті на початку XVI ст. до польського патриціату становище українського та вірменського населення порівняно з “німецькими часами” істотно погіршало³.

Д. Зубрицький започаткував конкретні дослідження з історії української громади, підготувавши до друку хроніку Успенського Ставропігійського братства⁴. Попри консервативну форму подання відомостей – у літописному хронологічному порядку – в цій піонерській праці український дослідник виклав достатньо повний репертуар дискусійних проблем з історії Ставропігійського братства, а отже, й української громади, та подав їх власні інтерпретації, які стали предметом наукових суперечок наступних поколінь істориків – з таких питань: витоки братської організації, суспільно-політична спрямованість її діяльності, боротьба за рівноправ’я у місті тощо. Червоною ниткою через “Літопис Львівського братства” та “Хроніку міста Львова” проходило твердження про боротьбу львівських українців за збереження православної віри та національної культури (як зачинатель та провідник москвофільського руху в Галичині під останньою він розумів “руську” культуру як різновид російської).

¹ *Zubrzycki D. Kronika miasta Lwowa. Lwów, 1844.* Див. також виданий переклад українською мовою: *Зубрицький Д. Хроніка міста Львова. Львів, 2002.*

² *Орлевич І. Денис Зубрицький – автор “Хроніки міста Львова” // Зубрицький Д. Хроніка міста Львова. Львів, 2002. С. V–VI.* У сучасній польській історіографії також можна почути відлуння звинувачень минулих часів без аргументованих доказів (як, наприклад, у: *Janeczek A. Studia nad początkami Lwowa. Bilans osiągnięć i potrzeb badawczych // Rocznik Lwowski. 1993–1994. Warszawa, 1994. S. 10).*

³ *Зубрицький Д. Хроніка міста Львова. С. 128, 130–131.*

⁴ Оригінал роботи польською мовою був готовий до друку в 1832 р., але вийшов друком гільки в середині XIX ст. у російському часопису: *Зубрицький Д. Летопись Львовского ставропигиального братства по древним документам составленная // Журнал Министерства Народного Просвещения. Санкт-Петербург, 1849–1850. № LXII, LXVI, LXVII; окрема відбитка: Санкт-Петербург, 1856.* Друге видання з’явилося у Львові 1926 року. Короткий аналіз цієї праці подано в: *Капраль М. Історіографія Львівського Успенського братства // Україна в минулому. Київ; Львів, 1992. Вип. 1. С. 55–56.*

У другій половині XIX ст. продовжили студії з історії Ставропігійського братства та української громади Антін Петрушевич та Ісидор Шараневич – також прихильники москвофільської політичної орієнтації. А. Петрушевич у шеститомній праці свого життя – “Сводная Галицко-русская летопись” (Львів, 1874–1897) – “розчинив” факти з минулого львівських українців XVII–XVIII ст. у своєрідній симбіозній мегаісторії регіону Галичини та Російської держави. На відміну від свого колеги, І. Шараневич працював над конкретними темами, інституціями та постатями з історії Львова та львівських українців. Він залишив детальний нарис про Успенську церкву⁵ й двох керівників Львівського Ставропігійського братства останньої третини XVII – першої третини XVIII ст.: Миколу Красовського та Юрія Ілляшевича⁶. Його роботам властива ґрунтовна позитивістська фактографічність, поза якою неможливо прослідкувати якоїсь широкої концепції.

Виходець з Галичини, вихованець Київської духовної академії, Амвросій Криловський на початку XX ст. підсумував у своїй монографії матеріали розвідок попередників з історії Ставропігійського братства та українців Львова⁷. Він зібрав великий фактаж, використав публікації джерел А. Петрушевича, І. Шараневича, В. Мільковича, а також документальний комплекс трьох томів “Архива Юго-Западной России”, у виданні яких взяв безпосередню участь. За охопленням матеріалу монографія А. Криловського є найфундаментальнішою в цій ділянці, що ж до його опрацювання, то неважко помітити повтори, інтерполяції з робіт попередників, яких він, за невеликим винятком, навіть не згадував. А. Криловський ретельно дослідив структуру та форми діяльності Львівського братства: статут, засідання, вибори керівників, їхні звіти тощо.

Автор москвофільського спрямування далі поглибив такі відомі теми, на яких акцентували ще Д. Зубрицький та І. Шараневич: боротьба православних львів’ян за віру проти наступу католицизму, взаємини братства з львівськими єпископами, побудова Успенської церкви, діяльність братської школи, друкарні⁸. Зображуючи власне конфліктні стосунки української громади та магістрату, А. Криловський узагальнював дещо категорично та упереджено. Його погляди у скристалізованому вигляді репрезентує така цитата: “Магістрат продовжував шкодити *русским* (курсив мій. – М. К.) людям чим тільки можна, немало в

⁵ Шараневич И. Исторический очерк о Ставропигийской церкви Успения Пресвятой Богородицы во Львове // Юбилейное издание в память 300-летнего основания Львовского Ставропигийского братства. Львов, 1886. С. 1–20.

⁶ Его же. Николай Красовский (Миколай Красувский). Исторический очерк. Львов, 1895; Его же. Юрий Ельяшевич (Георгий Ильяшевич). Исторический очерк. Львов, 1895.

⁷ Крыловский А. Львовское Ставропигиальное братство. Опыт церковно-исторического исследования. Киев, 1904. Попередньо праця вийшла того ж року трьома частинами у вигляді передмов до томів джерел з історії Львівського братства (Архив Юго-Западной России, издаваемый Комиссиею для разбора древних актов, состоящей при киевском, подольском и волыньском генерал-губернаторе. Киев, 1904. Ч. I. Т. X. С. 1–28; Т. XI. С. 1–158; Т. XII. С. 1–123).

⁸ Там же. С. 29–32, 75–186, 228–307.

цьому йому допомагало католицьке духовенство”⁹. “Русини”, за термінологією першої половини XIX ст., Д. Зубрицького пройшли своєрідну “етнічну еволюцію” та перетворилися на початку XX ст. у монографії А. Криловського в “русских православных”, які принципово уже нічим не різнилися від росіян. Існування української громади в чужому етно-конфесійному середовищі Львова, на думку автора, стало постійною боротьбою за православну віру та “русскую народность”. Вибудовуючи православну концепцію історії Львівського братства та української громади, автор відкинув неправославний етап її історії й завершив огляд подій на початку XVIII ст., коли братство прийняло унію.

Москвофільська концепція історії Львівського братства та української громади маргінально культивувалася й у Галичині напередодні Першої світової війни¹⁰ та в 20–30-х роках XX ст. стараннями групи науковців: Адріяна Копистянського, Василя Ваврика та ін. Тенденції до успадкування елементів “москвофільських” поглядів помітні в окремих публікаціях сучасних російських учених, котрі працюють над спорідненими історичними проблемами (наприклад, передумовами та наслідками прийняття Берестейської унії). Ось яку характеристику настроїв православного міського населення наприкінці XVI ст. запропонували провідні російські вчені, покликаючись на “Пересторогу”, що була написана, ймовірно, львівським братчиком: “У середовищі львівських православних міщан, постійно переслідуваних з боку католицької та польської влади Львова, що не допускали українських міщан як “схизматиків” до участі в управлінні містом, уже напередодні Берестейської унії утвердилось уявлення, що ворожі дії проти православних є актом прояви заздрості щодо “русского” народу з боку польського народу, який не хоче надавати корінним жителям рівні політичні права. За переконанням міщан, білоруські та українські землі були завойовані західними сусідами – поляками. Політику завойовників вони оцінювали як підступну та ворожу. Завойовники намагалися позбавити “русский” народ свого дворянства, знищити його культуру”¹¹. Симптоматичним є вживання терміна “русский” (у лапках) та використання надто вузького кола джерел для широких узагальнень.

* * *

Після приїзду до Львова в 1894 р. Михайла Грушевського й очолення ним Наукового Товариства імені Шевченка та кафедри у Львівському університеті виникла *українська концепція* національних взаємин у Львові. Молодий учений у своїх планах, поряд з історією українського селянства та козаччини, передбачав

⁹ Там же. С. 103.

¹⁰ У цей час була опублікована одна робота про передміські братства Львова: *Лабенский В.* Русские церкви и братства на предградиях львовских. Львов, 1911.

¹¹ *Дмитриев М. В., Зоборовский Л. В., Турилов А. А., Флоря Б. Н.* Брестская уния 1596 г. и общественно-политическая борьба на Украине и в Белорусии в конце XVI начале XVII в. Москва, 1999. Ч. 2: Брестская уния 1596. Исторические последствия события. С. 194.

також вивчення тем з історії Львова. У запропонованому М. Грушевським 1894 року потужному археографічному проєкті видання документів з історії України, що став джерельною основою для створення багатотомної “Історії України-Руси”, знайшлося місце й для публікації актів з історії Львова XV–XVI ст.¹² (хоча у проєкті переважала козацька проблематика). 1900 року на засіданні Археографічної комісії НТШ мова йшла про перейняття з рук москвофілів видання матеріалів з історії Ставропігійського братства¹³.

Видатний історик України негативно оцінював упровадження та наслідки магдебурзького права для українських міст і Львова зокрема¹⁴. Введення магдебурзького права, на його думку, призвело до усунення львівських українців від участі в управлінні містом, до економічних обмежень їх у торгівлі, ремеслах, юриспруденції, територіальних заборон щодо місця оселення тощо¹⁵. М. Грушевський оглядово зупинився на колонізаційних процесах у Львові у XVI–XVII ст., історії вірменської та єврейської колоній. Підсумовуючи ситуацію в містах України, він зазначав, що “польсько-жидівське місто з його никлим життям, пародією торгівлі й промислу – на місці колишнього інтенсивного міського життя руських часів – було одним з найбільш характеристичних дарів “культурної місії” Польщі на Русі”¹⁶. На певну категоричність зроблених М. Грушевським висновків, за переконанням сучасних дослідників, мала вплив ідеалізація ним старих національних форм права княжих часів¹⁷.

Реальним результатом цілеспрямованої педагогічної та наукової діяльності М. Грушевського стали роботи з історії української громади Львова його учнів Івана Крип’якевича та Федора Срібного. Свою першу монографію “Львівська Русь в першій половині XVI ст.”¹⁸ І. Крип’якевич написав під час навчання у Львівському університеті на семінарі М. Грушевського. Це дослідження

¹² Капраль М. Археографічна комісія Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові // Український археографічний щорічник. Київ, 1999. Нова серія: Вип. 3/4. С. 58.

¹³ Там само. С. 60.

¹⁴ Критику поглядів ученого з точки зору позитивних моментів магдебурзького права див.: Заяць А. Погляд Михайла Грушевського на розвиток міст України XVI–XVII століть // Михайло Грушевський. Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної ювілейної конференції, присвяченої 125-й річниці від дня народження Михайла Грушевського. Львів, 1994. С. 155–161.

¹⁵ Грушевський М. Історія України-Руси. Київ, 1994. Т. V. С. 240–246.

¹⁶ Там само. С. 261.

¹⁷ Порівн.: Janeczek A. Osadnictwo pogranicza polsko-ruskiego. Województwo belskie od schyłku XIV do początku XVII w. Wrocław etc., 1991. S. 206; Гошко Т. З історії вивчення проблеми самоврядування міст України в XVI–XVIII ст. // Україна в минулому. Київ; Львів, 1993. Вип. 4. С. 55–56; Йі ж. Нариси з історії магдебурзького права в Україні XIV – початок XVII ст. Львів, 2002. С. 44–45.

¹⁸ Крип’якевич І. Львівська Русь в першій половині XVI ст. // Записки Наукового Товариства імені Шевченка (далі – ЗНТШ). Львів, 1907. Т. 77. С. 77–106; Т. 78. С. 26–50; Т. 79. С. 5–51, а також окрема відбитка 1907 р. Перевидано в 1994 р. з джерельним додатком та покажчиками: Його ж. Львівська Русь в першій половині XVI ст.: Дослідження і матеріали / Вид. М. Капраль. Львів, 1994. Вип. 2. С. 1–390.

молодого вченого, за словами професора, було: ««Від А до Зет» новий матеріал»¹⁹. Узявши як джерельну підставу невикористані досі раецькі акти, І. Крип'якевич дав нове бачення життя української громади та її відносин з іншими національними громадами у першій половині XVI ст. Він відкинув твердження Д. Зубрицького про цей час як період економічної слабкості, нетолерування та переслідувань українців. Не знайшов підтримки молодого вдумливого науковця і погляд польського дослідника Владислава Лозинського на «Львівську Русь» як ксенофобську громаду, «нарід», що «з ненавистю дивиться на все чуже, як той скорпіон, що вже нікого не може вкусити і своєю їддю сам себе затроює»²⁰, і це, мовляв, попри те, що саме в часи домінації поляків у Львові українці змогли покращити своє становище.

Вузькі хронологічні межі дослідження, компактний і масовий характер раецьких актів дозволив І. Крип'якевичу системно вивчити економічне становище, культурну діяльність громади, міграцію до міста, проаналізувати імена та прізвища, змалювати побут, мистецькі досягнення, подати просопографічні портрети українських міщан. Особливу увагу автор звернув на початки братської організації, які виводив з-перед кінця XV ст. Поява братства, на думку І. Крип'якевича, сприяла зростанню солідарності у громаді, супротиву національним кривдам та утискам. Проте в першій половині XVI ст. «руськість нашого міщанства радше елементарна, інстинктова, як усвідомлена; пливе з етнографічної окремішності, з потреб щоденного життя, не стала ще вповні ідеєю»²¹.

Інший учень М. Грушевського, Ф. Срібний, присвятив свою розвідку періоду, коли національна ідея, перефразовуючи І. Крип'якевича, вже стала ідеєю – наприкінці XVI – у першій половині XVII ст.²² Ф. Срібний залучив до наукового обігу значний пласт масових джерел братського архіву та магістратських документів, що дало змогу розповісти про матеріальне становище та заняття українців, встановити орієнтовну чисельність, розміщення у середмісті та на передмістях Львова. Національної проблематики прямо стосувався розділ про діяльність греків у братстві. Висновки автора полемічно були спрямовані проти міркувань В. Лозинського про істотну роль чужоземців, передовсім греків, у діяльності Ставропігійського братства (Ф. Срібний уважав, що багаті греки підтримували братство матеріально, але не займалися безпосередньою, «чорною» організаційною роботою; згодом вони поступово асимілювалися в українському середовищі²³).

¹⁹ Крип'якевич Р. Історик України // Дзвін. Львів, 1990. № 5. С. 83.

²⁰ Крип'якевич І. Львівська Русь в першій половині XVI ст. С. 8.

²¹ Там само. С. 95.

²² Срібний Ф. Студії над організацією львівської Ставропігії від кінця XVI до половини XVII ст. // ЗНТШ. Львів, 1911. Т. 106. С. 25–40; 1912. Т. 108. С. 5–38; 1912. Т. 111. С. 5–24; 1912. Т. 112. С. 59–73; 1913. Т. 114. С. 25–56; 1913. Т. 115. С. 29–76.

²³ Там само. Т. 111. С. 5–24, 31–32.

Український погляд на історію міста з наголосом на завдані кривди та на змагання громади за національну й культурно-релігійну ідентичність у міжвоєнний період подали в небагатьох статтях та розвідках І. Крип'якевич, Степан Томашівський, Микола Голубець, Микола Андрусак, Михайло Возняк²⁴.

Ярослав Ісаєвич у 60-х – на початку 70-х років ХХ ст. посилено досліджував феномен братського руху в Україні та Білорусії, зосереджуючись докладніше на історії Львівського Ставропігійського братства²⁵. Автор монографії розвинув концепцію, згідно з якою соціально-економічні умови кінця XVI ст. спричинили до заснування братства у Львові, а пізніше і розгортання братського руху по всій Україні та Білорусії. Окрім соціально-економічного чинника, вчений акцентував і на інших факторах поширення цього руху: національному, релігійному, культурному. При цьому він вказував на оригінальність, самобутність історичного явища організації братств.

Я. Ісаєвич висунув припущення про створення Львівського братства в 1586 р., коли антиохійський патріарх Йоаким (Доу) затвердив його статут. До того, за переконанням дослідника, існували хіба що зародки тієї організації, яка розвинула найактивнішу діяльність наприкінці XVI – на початку XVII ст.²⁶ Історик розглянув суспільно-політичну діяльність Львівського братства, особливо виділивши боротьбу проти влади церковних ієрархів. Він цілком підтримав тезу Михайла Драгоманова про елементи реформаційності в діях братства, зауваживши, однак, що львівські українці запозичували погляди із Західної Європи не механічно – для їх сприйняття вже був готовий суспільно-політичний ґрунт²⁷. Я. Ісаєвич не оминув увагою і практичних кроків братства, спрямованих на захист національно-культурних та соціально-економічних прав українців у Львові: протести, внесені в міські, ґродські судові книги, депутації на шляхетські сейми і сеймики Речі Посполитої та до королівських судів²⁸ тощо. Автор докладніше охарактеризував міжнародні зв'язки Львівської Ставропігії, роблячи наголос на українсько-російських взаєминах.

²⁴ Крип'якевич І. Огляд українського ремісництва у Львові до початку XVII ст. // “Зоря”, її минуле й сучасне. Пропамятна книга з нагоди сорокових роковин існування товариства українських ремісників і промисловців “Зоря” у Львові. Львів, 1924. С. 3–12; Томашівський С. Межи Пилявцями і Замосям / Матеріали до історії Галичини. Т. III // Жерела до історії України-Руси. Львів, 1913. Т. VI. С. 51–52; Голубець М. За український Львів (Епізоди боротьби XIII–XVIII в.). Львів, 1927. 80 с. (Ця праця має здебільшого популярний та пропагандистський характер, хоч і написана відомим науковцем-мистецтвознавцем); Андрусак М. Павло Тетеря та Львівська Ставропігія // ЗНТШ. Львів, 1931. Т. 151. С. 181–188; Возняк М. Школа Успенського братства у Львові. Львів, 1932.

²⁵ Основна праця вийшла у 1966 р.: Ісаєвич Я. Братства та їх роль в розвитку української культури XVI–XVIII ст. Київ, 1966. Ширший аналіз доробку вченого з історії Львівського братства див.: Капраль М. Історіографія Львівського Успенського братства. С. 69–71.

²⁶ Ісаєвич Я. Братства та їх роль в розвитку української культури XVI–XVIII ст. С. 31–33; Його ж. Найдавніші документи про діяльність братств на Україні // Історичні джерела та їх використання. Київ, 1966. Вип. 2. С. 22–34.

²⁷ Ісаєвич Я. Братства та їх роль в розвитку української культури XVI–XVIII ст. С. 84–87.

²⁸ Там само. С. 97–106.

На жаль, після книги Я. Ісаєвича не видано жодної фундаментальної історичної розвідки про українську громаду та Львівське братство. Українські дослідники у своїх студіях зосереджувалися здебільшого на культурологічному, філософському обґрунтуванні братського руху²⁹. Останнім часом з'явилося кілька праць з урбаністичного та соціотопографічного розвитку української дільниці Львова³⁰. Володимир Александрович плідно досліджував національне малярське середовище Львова XVI–XVIII ст. У контексті національних взаємин цікаві його спостереження про обставини виникнення цеху малярів у Львові наприкінці XVI ст., участі в ньому українців та вірмен³¹, біографічні дані про мішані шлюби малярів³², епізоди співпраці майстрів різних національних громад³³. Нещодавно видана друком розвідка Ігоря Лиля містить інформацію про окремі моменти з історії грецької етнічної групи Львова ранньомодерного періоду³⁴.

* * *

Польська історіографія Львова другої половини XIX ст. – 30-х років XX ст., незважаючи на розбудовану школу та відомі імена істориків, які працювали у місті (Ксаверій Ліске, Людвіг Фінкель, Францішек Буяк та ін.), не надто інтенсивно вивчала історію Львова та міжнаціональні взаємини XVI–XVIII ст. Чи не найповніше соціальний портрет львівського міщанства та його еліти у XVI–XVII ст. проаналізував наприкінці XIX ст. видавець газети та водночас історик-аматор Владислав Лозинський³⁵. Львівське міщанство він ототожнював

²⁹ Паславський І. З історії розвитку філософських ідей на Україні в кінці XVI – першій третині XVII ст. Київ, 1984. С. 64–65; Його ж. Філософія Відродження на Україні. Київ, 1990. С. 79–95; Матковська О. Львівське братство: культура і традиції. Кінець XVI – перша половина XVII ст. Львів, 1996. С. 9–11.

³⁰ Кос Г. Українська дільниця середньовічного Львова (До питання історії будівництва та архітектури XV–XIX ст.) // Україна в минулому. Київ; Львів, 1994. Вип. 5. С. 66–75; Кос Г., Федина Р. Вулиця Руська у Львові. Львів, 1996; Долінська М. Українська дільниця Львова у XVI–XIX ст. (соціотопографічна характеристика). Автореф. дис. [...] канд. істор. наук. Львів, 1997. 24 с.; Її ж. Приватні і громадські кам'яниці у кварталах Львова біля Успенської церкви у XVIII ст. // Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів, 1997. Вип. 32. С. 206–217. Див. також львівську проблематику на загальноукраїнському тлі: Войтович Л. Міста // Історія української культури. Київ, 2001. Т. 2. С. 160–171; Його ж. Торгівля й торговельні шляхи // Там само. С. 81–92.

³¹ Александрович В. Львівські малярські родини XVI століття // Жовтень. Львів, 1987. № 1. С. 97–98; Його ж. Львівські малярі кінця XVI ст. Львів, 1998. С. 53–56.

³² Його ж. Епілог львівського середовища малярів вірменського походження: майстри середини XVII – першої половини XVIII ст. // Україна в минулому. Київ; Львів, 1996. Вип. 8. С. 143–150.

³³ Його ж. Західноукраїнські малярі XVI ст. Шляхи розвитку професійного середовища. Львів, 2000. С. 206–207.

³⁴ Лильо І. Нариси з історії грецької громади Львова XVI–XVII століть. Львів, 2002.

³⁵ Łoziński W. Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie w XVI–XVII wieku. Wyd. 2-іе. Lwów, 1892.

з польським населенням, котре завдячувало своєю енергією припливу інших груп: українців (Русі), німців, італійців, греків, шотландців, а також “східної буйної вірменської крові”.

Володіючи літературним хистом, В. Лозинський змальовував львівське минуле за допомогою художніх образів та алегорій. Для нього “львівські мури були алхімічним тиглем, в якому перетоплювалися різнорідні елементи [...] в нову расу, повну енергії та характеру. Якщо взяти подібність з лану, то ґрунт був руський, зерно зі Сходу і Заходу, колос польський”³⁶. Ось як В. Лозинський окреслив становище української громади у Львові: “Під руїнами давнього самостійного життя так швидко забутого самою Руссю [...] завжди залишалася жива іскра, яку міг згасити сильніший повів вітру, але так само міг і рознести в полум’я. Мало було у Львові русинів, але багато Русі як ідеї і як пропаганди, бо тут був владика, тут була Ставропігія, тут була друкарня та школа”³⁷.

Як бачимо, В. Лозинському залишалася тільки проілюструвати ці яскраві “мальовничі” образи вдалим добором та інтерпретацією оригінального джерельного матеріалу, виявленого у міських актах і масово введеного ним до наукового обігу. Однак, як зазначив один з прихильних рецензентів, попри докладність і жвавість опису тогочасного суспільства, реальність у книзі подана в занадто ідеальній формі³⁸. До цього додамо, що колоритність образів В. Лозинського часто поєднувалася з необ’єктивністю та тенденційністю щодо українців³⁹, вірмен⁴⁰ та євреїв. Останні були йому особливо немилі – він їх порівнював з “меркурієм”, тобто свинцем, отруйною речовиною, що тече “в жилах польського міщанства [...], втискається в кожну щілину, впинається в кожну пору і в кожний нерв організму, аж нарешті видирається наверх зухвалий та переможний”⁴¹. На думку В. Лозинського, єврейська експансія відбулася близько 1640 року, коли євреї стали господарями львівської торгівлі, відсунувши на другий план підприємливих вірмен.

На відміну від Д. Зубрицького, автор “Патриціату” абсолютно інакше дивився на проблему утисків українського населення та конфліктів з міською радою.

³⁶ Ibid. S. 14.

³⁷ Ibid. S. 307.

³⁸ Heck K. *Życie i dzieła Bartłomieja i Szymona Zimorowiczów (Ozimeków) na tle stosunków ówczesnego Lwowa*. Kraków, 1894. S. 13–14. Слід сказати, що К. Гек, критикуючи В. Лозинського за ідеалізацію тогочасних стосунків у Львові, сам повторював штаampi, які витворив автор “Патриціату”. Порівн.: Ibid. S. 41, 55–56.

³⁹ Деякі приклади наведено в: *Капраль М.* Історіографія Львівського Успенського братства. С. 61.

⁴⁰ В історіографічній монографії, присвяченій історії вірменських колоній в Україні, Я. Дашкевич писав про публіцистичність поглядів В. Лозинського, який описував минуле з похибкою на власні політичні переконання. Див.: *Дашкевич Я.* Армянские колонии на Украине в источниках и литературе XV–XIX веков (историографический очерк). Ереван, 1962. С. 139–140.

⁴¹ *Loziński W.* *Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie w XVI–XVII wieku*. S. 34.

В. Лозинський уважав, що українського міщанина також стосувалися головні економічні привілеї міста – право складу, звільнення від мит, належність до міської юрисдикції. Повідомляючи про торгові обмеження для українців на продаж товарів у роздріб (окрім часу ярмарків), заборони шинкування тощо⁴², дослідник суперечив собі, водночас визнаючи дискримінацію українців тільки в релігійній сфері. За його логікою, не можна було очікувати цілковитої терпимості та рівноправності віросповідань у XVI–XVII ст. у Львові. Вже згадані праці українських учених І. Крип'якевича, Ф. Срібного, С. Томашівського, а також розвідки єврейських істориків М. Балабана, М. Шорра й ін., що вийшли протягом двох наступних десятиліть на межі XIX та XX ст., були відповідями на поставлені В. Лозинським питання, ускладнювали та уречальнювали новими джерелами та інтерпретаціями ідеалізовані ним відносини у місті Львові.

Праця В. Лозинського здобула прихильні відгуки в польському історичному середовищі. Окремі її положення не переглядалися до 20-х років XX ст., коли з'явилися статті Луції Харевичової та Яна Птасьника. Л. Харевичова, підготувавши розвідку про економічні обмеження некатолицьких націй у XV–XVI ст.⁴³, самою назвою заперечила твердження В. Лозинського про доступ усіх мешканців Львова до торгових привілеїв. Авторка прослідкувала економічні права та обмеження національних громад українців, вірмен і євреїв, використовуючи, в основному, опублікований джерельний матеріал та залучаючи істріографічний корпус праць, які вийшли після роботи В. Лозинського і відображали відмінні від нього погляди на національні взаємини. У статті наголошувалося на домінуванні польської (католицької) громади у місті через міську раду, рішення якої “впливали на розвиток торгівлі та ремесла, [...] особистий інтерес котрої наказував усувати не вигідних конкурентів [...], опираючись на релігійну засаду”⁴⁴. Саме у Львові, на противагу іншим містам Речі Посполитої, торгові-економічні обмеження громад були найпомітнішими. Проте винятковість прав, отриманих католицьким міщанством, не забезпечила його економічне переважаання в місті наприкінці XVI ст., навпаки – більшість крамниць перебувало тоді у руках вірмен та українців, а євреї розпочали енергійну боротьбу за своє панування в торгівлі Львова.

Відомий дослідник міст Польщі, професор Львівського університету Я Птасьник багато працював у міському архіві та бібліотеці Оссолінських⁴⁵, тож його синтетична праця про міста мала львівський акцент (окремий її розділ

⁴² Ibid. S. 336–337.

⁴³ *Charewiczowa Ł. Ograniczenia gospodarcze nacji schizmatyckich i Żydów we Lwowie XV i XVI wieku // Kwartalnik Historyczny. Lwów, 1925. R. XXXIX. Zesz. 2. S. 193–227.*

⁴⁴ Ibid. S. 193.

⁴⁵ Порівн.: *Гошко Т. Львівська магдебургія через призму окремих рукописних джерел (XIV–XVIII ст.) // Україна в минулому. Київ; Львів, 1992. Вип. 2. С. 47–48.*

присвячений національним конфліктам у Львові в XVI–XVIII ст.⁴⁶). Аналізом, зокрема, охоплено правове становище української та вірменської національних громад (спільнота львівських євреїв випала з поля зору історика, оскільки перебувала під окремою юрисдикцією і не приймала міського права). Про українців та вірмен автор прямо писав, що вони “були міщанами ніби другого сорту, без повних політичних прав і з обмеженим приватним правом”⁴⁷. Подаючи в загальних обрисах перипетії боротьби національних громад за емансипацію та зрівняння у правах, Я. Пташник виводив генеалогію так званого “зібрання всіх станів та націй” міста. Виникнення цієї міської інституції, за допомогою якої національні громади могли впливати на прийняття важливих податкових ухвал, він датував часом між постановою колегії “40-а мужів” у 1577 р. та виданням міською радою ординації 1622 р. про порядок голосування на засіданнях цієї інституції⁴⁸. Цікавим є спостереження Я. Пташника, що “боротьба за демократизацію”, яку вела польська католицька громада з міською радою у XVI–XVIII ст., майже не пов’язувалася зі змаганням “націй” за рівні права у місті.

У польській післявоєнній історіографії існувала негласна заборона на дослідження історії Львова. Сучасні польські історики через цю піввікову перерву у вивченні Львова XVI–XVIII ст. звичайно дотримуються визначених їхніми попередниками положень, хоч іноді подають свої “оригінальні” міркування. Станіслав Ніцея, відомий популяризатор історії Львова, насамперед Личаківського цвинтаря, висунув, наприклад, суперечливу та контроверсійну тезу про “перший розквіт Львова” у ягелонські часи, наступний розквіт, за його словами, настав у другій половині XVII ст., коли виник університет у 1661 р.⁴⁹ “Місто багатьох культур та народів” у трактуванні цього історика – це польське місто, центр польської культури, що “у своїй історії найдовше перебував у кордонах Польської держави і польська культура світила там упродовж віків найбільшими успіхами”⁵⁰. Інші національні громади та їхні культурні досягнення, а також міжнаціональні взаємини zostалися на узбіччі дослідницької уваги С. Ніцеї.

Уршуля Августиняк у монографії про плебейську літературу від кінця XVI до кінця XVII ст. підняла декілька львівських сюжетів, дотичних до творчості братів Юзефа Бартоломея Зіморовича та Шимона Зіморовича (Шимоновича)⁵¹.

⁴⁶ Ptaśnik J. Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce. Kraków, 1934. S. 193–223. Цей розділ був передруком статті з такою ж назвою з 1925 р.: Ejust. Walki o demokryzacyę Lwowa od XVI do XVIII wieku // Kwartalnik Historyczny. Lwów, 1925. R. XXXIX. Zesz. 2. S. 228–248.

⁴⁷ Ptaśnik J. Walki o demokryzacyę Lwowa od XVI do XVIII wieku. S. 249.

⁴⁸ Ibid. S. 249–250.

⁴⁹ Nicieja S. Lwów – fenomen miasta wielu kultur i narodów // Przegląd Wschodni. Warszawa, 1994. T. III. Zesz. 4 (12). S. 718.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Augustyniak U. Koncepcje narodu i społeczeństwa w literaturze plebejskiej od końca XVI do końca XVII wieku. Warszawa, 1989. S. 54–55, 58, 139–140, 147.

Аналізуючи, переважно, тільки тексти львівських поетів, дослідниця висловила ряд хибних тверджень. Так, скажімо, вона безпідставно вважала братів Зіморевичів “русинами”, які мали свідомість регіональних зв’язків⁵². Звідси зовсім незрозумілими видалися наведені авторкою національні конверсії Зіморевичів (насправді ж такі конверсії відбувалися з літературними героями, яких У. Августиняк ототожнювала з самими поетами).

Автор синтетичної науково-популярної праці з історії міста Лешек Подгородецький, повторюючи основні тези польської історіографії другої половини XIX – першої половини XX ст., допустився багатьох фактичних помилок і недоречностей⁵³, що й викликало несхвальні відгуки у польській літературі⁵⁴. З численних польських дослідників, які в 90-х роках XX ст. студіювали національну проблематику українсько-польського прикордоння, варто згадати статті Анджея Янечека⁵⁵, Єжи Мотилевича⁵⁶, Юзефа Пулцьвяртека⁵⁷, де львівські відносини висвітлювалися у порівняльному аспекті на рівні регіону. В останні роки з’явилися розвідки краківського дослідника Пйотра Борека, який досліджував образ Львова у тогочасних літературних творах та хроніках⁵⁸.

⁵² Ibid. S. 139.

⁵³ Чи не найдошкульнішою хибою Л. Подгородецького у книзі є його пояснення відсутності археологічних досліджень “з політичних міркувань” на місці Червенського гроду, який він хибно локалізував на українському боці сучасного кордону: “У той спосіб виникла ще одна “біла пляма”, що стосується польсько-російських [саме так, а не “руських” чи “українських”. – М. К.] відносин і що сягає у глибоке середньовіччя. У результаті не знаємо докладно історії гроду Червен” (*Podhorodecki L. Dzieje Lwowa. Warszawa, 1993. S. 5–6*).

⁵⁴ *Wasylkowski J.* [рец. на:] *Podhorodecki L. Dzieje Lwowa. Warszawa, 1993 // Rocznik Lwowski. 1997–1998. Warszawa, 1999. S. 343* (“У книзі 1000 (одна тисяча) помилок”); *Janeczek A. Studia nad początkami Lwowa. Bilans osiągnięć i potrzeb badawczych // Rocznik Lwowski. 1993–1994. Warszawa, 1994. S. 12, 30.*

⁵⁵ *Janeczek A. Polska ekspansja osadnicza w ziemi lwowskiej w XIV–XVI w. // Przegląd Historyczny. Warszawa, 1978. T. 69. Zesz. 4. S. 597–622; Ejustd. Ulice etniczne w miastach Rusi Czerwonej w XIV–XVI wieku // Kwartalnik Historii Kultury Materialnej. Warszawa, 1999. Nr 1/2. S. 131–145.*

⁵⁶ *Motylewicz J. Społeczność miejska a grupy narodowościowe w miastach Czerwonoruskich w XV–XVIII w. Problem przemian w trwałości więzi społecznych // Miasto i kultura ludowa w dziejach Białorusi, Litwy, Polski i Ukrainy / Red. nauk. J. Wyrozumski. Kraków, 1996. S. 91–103; Ejustd. Miasta województwa Ruskiego w XVII i pierwszej połowie XVIII wieku. Zagadnienie kierunków i dynamiki przemian // Sąsiedztwo. Osadnictwo na pograniczu etnicznym polsko-ukraińskim w czasach nowożytnych. Rzeszów, 1997. S. 23–32; Ejustd. Społeczność unicka w miastach województwa Ruskiego w XVII–XVIII wieku // Polska-Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa. Przemyśl, 1998. T. 4. S. 189–197.*

⁵⁷ *Półwiartek J. Miejsce religii w kształtowaniu oblicza etnicznego społeczności miast południowo wschodnich obszarów Rzeczypospolitej w czasach nowożytnych // Miasto i kultura ludowa w dziejach Białorusi, Litwy, Polski i Ukrainy / Red. nauk. J. Wyrozumski. Kraków, 1996. S. 211–230; Ejustd. Nacje i religie na pograniczu etnicznym polsko-ukraińskim czasów nowożytnych. Próba bilansu // Sąsiedztwo. Osadnictwo na pograniczu etnicznym polsko-ukraińskim w czasach nowożytnych. Rzeszów, 1997. S. 33–53.*

⁵⁸ *Borek P. “Głowa wszystkiej Rusi” // Ejustd. Ukraina w staropolskich diariuszach i pamiętnikach. Kraków, 2001. S. 183–199; Ejustd. Lwów w diariuszach i pamiętnikach XVII wieku // Lwów: miasto,*

* * *

Література про львівських вірмен кількісно багата. Її історіографічний нарис до кінця XIX ст. написав Ярослав Дашкевич⁵⁹. Наукові критичні дослідження в цій ділянці започаткував ще у першій половині XIX ст. вірменин з походження Францішек Захаріясевиц, але його праця назагал торкалася церковної проблематики⁶⁰. У 50–60-х роках того ж століття цей зачин продовжив історик-самоук Садок Баронч. Дві монографії цього автора, скрупульозного у зборі джерел, стали підґрунтям для майбутніх досліджень вірменської громади Львова. У першій з них С. Баронч подав короткі життєписи відомих вірменських діячів, значна частина яких походила зі Львова⁶¹. Здебільшого це були церковні діячі (єрархи, монахи), літератори, вірменські старші – керівники громад, великі купці та землевласники і т. д. Друга книга автора є стислим, але надзвичайно інформативним нарисом церковної та подієвої історії вірменської громади у Львові від княжих часів до середини XIX ст.⁶²

У XIX ст. над окремими питаннями (правові аспекти, церковна, економічна історія тощо) з історії львівської вірменської громади працювали Д. Зубрицький, Ф. Бішофф, Й. Колер, В. Площанський, І. Шараневич, І. Линниченко, В. Лозинський та ін.⁶³ У найцікавішому для нас ракурсі, поєднуючи розгляд правового становища та національних взаємин, минуле львівських вірменів дослідив у великій енциклопедичній статті Тадеуш Громницький⁶⁴, назвавши один її з параграфів “Привілеї (львівських. – М. К.) вірмен та суперечки з містом (Львовом. – М. К.)”. Хоча автор використав достатньо повно надруковану та рукописну джерельну базу, але його інтерпретація низки привілеїв, а також суперечок вірменської громади з польським магістратом Львова виявилася хибною.

społeczeństwo, kultura. Kraków, 2002. T. IV. S. 43–63; *EjUSD. Jan Tomasz Józefowicz i jego Lwów utrapiony in anno 1704 albo dyaryjusz wziętego Lwowa // EjUSD. Szlakami dawnej Ukrainy. Studia staropolskie. Kraków, 2002. S. 117–157.*

⁵⁹ *Дашкевич Я.* Армянские колонии на Украине в источниках и литературе XV–XIX веков (историографический очерк). Ереван, 1962. Найповіші огляди наукової літератури XX ст. див.: *Nadel-Golobič E.* Armenian and Jews in medieval Lvov. Their role in oriental trade 1400–1600 // *Cahiers du Monde russe et soviétique. Paris, 1979. N 3–4. P. 348–350; Bardach J.* Ormianie na ziemiach dawnej Polski. Przegląd badań // *Kwartalnik Historyczny. Warszawa, 1983. T. 90. Nr 1. S. 109–118.*

⁶⁰ *Z[achariasiewicz] [F.] X.* Wiadomość o Ormianach w Polsce // *Biblioteka Narodowego Zakładu imienia Ossolińskich. Lwów, 1842. T. I. S. 64–93; T. 2. S. 59–112.*

⁶¹ *Barącz S.* Żywoty sławnych ormian w Polsce. Lwów, 1856.

⁶² *EjUSD. Rys dziejów Ormiańskich. Tarnopol, 1869. S. 104–152.* Ширше його погляди описано в: *Дашкевич Я.* Армянские колонии на Украине в источниках и литературе XV–XIX веков. С. 118–129.

⁶³ Аналіз їхнього доробку див.: *Дашкевич Я.* Армянские колонии на Украине в источниках и литературе XV–XIX веков. С. 116–118, 130–157.

⁶⁴ *Gromnicki T.* Ormianie w Polsce // *Encyklopedia Kościelna. Warszawa, 1891. T. XVII. S. 392–449.*

У ХХ ст. вірменська тема далі була доволі популярною серед істориків різних історіографічних шкіл та напрямів. На початку століття видавав правові джерела та ґрунтовно вивчав право львівських вірмен Освальд Бальцер⁶⁵. Невдалим його послідовником можна назвати Маріана Олеся, праця якого містить багато помилок і має компілятивний характер⁶⁶. Інша англомовна розвідка Елеонори Надель-Голобіч, побудована у порівняльному ключі, присвячена участі вірмен та євреїв у торгівлі Львова у XV–XVI ст.⁶⁷ Дослідниця із Чикаго виявила достатньо глибоке знання відповідної літератури та публікованої джерельної бази. Цінне її історіографічне зауваження, що “багато авторів з різних причин перебільшували роль львівських меншостей у східній торгівлі, фаворизуючи вірмен, євреїв і навіть греків як вирішальний елемент у торгівлі в XVII ст.”⁶⁸. Власне таке перебільшення помічаємо у нещодавно виданій монографії Анджея Дзюбинського про східну торгівлю Польщі з Османською імперією, яка нібито “у XVI і XVII ст. була виключно доменом орієнтальних та середземноморських народів: вірмен, греків, турків, євреїв та італійців”⁶⁹. Про недостатню вивченість вірменсько-єврейських взаємин свідчить ще одна оглядова публікація Кшиштофа Матвійовського, автор якої гіпотетично вивів конфлікти між обома громадами поза мури міста, припускаючи, що суперечки відбувалися “у Волощині та Мунтянії, бо тільки вірмени подорожували далі в Персію”⁷⁰. Дещо поверховою з джерелознавчого боку, на наш погляд, є недавня спроба дослідження контактів євреїв і вірмен на підставі неглибоких студій кредитно-заставних книг вірменських братств у XVII–XVIII ст.⁷¹

Великий спектр праць про різні аспекти історії вірменських колоній в Україні та, зокрема, у Львові опублікував у другій половині ХХ ст. відомий український

⁶⁵ *Balzer O.* Sądownictwo ormiańskie w średniowiecznym Lwowie // *Studia nad historią prawa polskiego*. Lwów, 1909. T. IV. Zesz. 1; *Ejusd.* Porządek sądów i spraw prawa ormiańskiego z r. 1604 // *Studia nad historią prawa polskiego*. Lwów, 1912. T. V. Zesz. 1.

⁶⁶ *Oleś M.* The Armenian Law in the Polish Kingdom (1356–1519). Romae, 1966. Нищівну рецензію на цю книгу написав Я. Дашкевич: *Dashkévytch Ya.* [C. R.:] *Oleś M.* The Armenian Law in the Polish Kingdom (1356–1519). Romae, 1966 // *Revue des Études arméniennes*. N. S. Paris, 1973–1974. Vol. 10. P. 392–399.

⁶⁷ *Nadel-Golobič E.* Armenians and Jews in medieval Lvov. Their role in oriental trade 1400–1600 // *Cahiers du Monde russe et soviétique*. Paris, 1979. N 3–4. P. 345–388.

⁶⁸ *Ibid.* P. 374.

⁶⁹ *Dziubiński A.* Na szlakach Orientu. Handel między Polską a imperium Osmańskim w XVI–XVIII wieku. Wrocław, 1998. S. 79.

⁷⁰ *Matwijowski K.* Jews and Armenians in the Polish-Lithuanian Commonwealth in the Sixteenth and Seventeenth Centuries // *The Jews in Old Poland. 1000–1795* / Ed. by A. Polonsky, J. Basista and A. Link-Lenczowski. London; New York, 1993. P. 71.

⁷¹ *Bańczyk N., Mkrtezian K.* Żydzi i Ormianie w Galicji [sic] w XVII–XVIII w. w świetle wzajemnych kontaktów (przyczynek archiwalny) // *Czasopismo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich*. Wrocław, 1998. Zesz. 9. S. 27–35.

вірменіст Ярослав Дашкевич. Історіографічний⁷², джерелознавчий⁷³, соціотопографічний⁷⁴, релігієзнавчий⁷⁵ та інші пласти інформації про громаду львівських вірмен знаходимо у його роботах. У 2001 р. вийшов друком збірник статей та рецензій вченого з вірменської проблематики, виданих західноєвропейськими мовами під промовистою назвою “Україна та Вірменія”⁷⁶.

* * *

Єврейська історична тематика ранньомодерного періоду у Львові систематично вивчається від 60-х років XIX ст.⁷⁷ Перша праця джерельного характеру акумулювала біографічні інформації про рабинів та членів єврейської громади, написи на надгробних пам’ятниках, повчання (“відповіді”) єврейських учених тощо і була видана на ідиші місцевим аматором історії І. Сухиставом (через деякий час ця не завжди точна та автентична інформація поширилася в інших книгах на ідиш⁷⁸). У 1894 р. головний львівський рабин Й. Каро видав німецькомовну книгу з історії львівського єврейства, котра, проте, виявилася компілятивною за суттю⁷⁹. Достатньо, мабуть, зауважити, що помилка закралася навіть на титульну сторінку книжки, автор якої не знав, коли ж відбувся перший поділ Польщі.

⁷² Дашкевич Я. Армянские колонии на Украине в источниках и литературе XV–XIX веков (историографический очерк). Ереван, 1962.

⁷³ *Его же*. Украинско-армянские отношения XVII в. и источники их изучения // Украинско-армянские связи в XVII веке: Сб. док. / Сост. Я. Дашкевич. Киев, 1969. С. 3–32; *Его же*. Армянское самоуправление во Львове в 60–80-х гг. XVII в. (Протоколы армянского совета старейшин как исторический источник) // *Vanber Mateladarani / Вестник Матедарана*. Yerevan, 1969. № 9. С. 213–240.

⁷⁴ *Его же*. Армянские кварталы средневековых городов Украины // Историко-филологический журнал. Ереван, 1987. № 2 (117). С. 63–85.

⁷⁵ *Його же*. Унія українців та унія вірменів: порівняльні аспекти // Берестейська унія (1596–1996). Статті та матеріали / Ред. М. Гайковський, В. Гаюк, О. Гринів, Я. Дашкевич та ін. Львів, 1996. С. 74–86.

⁷⁶ *Його же*. Україна і Вірменія: Зб. статей. Львів; Нью-Йорк, 2001. У цій книзі зібрана повна бібліографія праць Я. Дашкевича з української вірменістики, включно з рецензіями та відгуками на його роботи (Там само. С. 737–755).

⁷⁷ Перегляд досліджень з історії єврейських кагалів Львівської землі XVII–XVIII ст., у тому числі й Львова, зробив С. Гонсьоровський: *Gąsiorowski S. Stan badań nad dziejami gmin żydowskich na ziemi lwowskiej w XVII i XVIII wieku // Żydzi i judaizm we współczesnych badaniach polskich. Materiały z konferencji (Kraków, 21–23. XI. 1995) / Pod red. K. Piłarczyka. Kraków, 1997. S. 191–212.*

⁷⁸ Докладну джерелознавчу характеристику цих видань знаходимо в: *Balaban M. Żydzi lwowscy na przełomie XVI–XVII wieku. Lwów, 1906. S. 551–558.*

⁷⁹ *Caro J. Geschichte der Juden in Lemberg von dem ältesten Zeiten bis zur Theilung Polens im Jahre 1792 [sic] aus Chroniken und archivalischen Quellen bearbeitet. Krakau, 1894.*

Справжнім літописцем історії львівської єврейської громади з початку ХХ ст. став Маєр Балабан⁸⁰. Перша його монографія про львівських євреїв ХVI–ХVII ст., базована на широкому аналізі новознайдених джерел у міських архівах та втрачених тепер єврейських книг, містила всебічну характеристику правового, економічного, релігійного, культурного життя обох єврейських громад, у середмісті та на передмісті Львова⁸¹ (на жаль, ні українська, ні вірменська громади не дочекалися й досі такого ґрунтовного дослідження). Підготовлені М. Балабаном синтетичні та підручникові видання з історії євреїв Польщі включали багатий львівський джерельний матеріал⁸².

Виходячи також з кверенди у львівських архівах, різні елементи правового устрою та судочинства єврейської автономної громади у Речі Посполитій розглядали Мойсей Шорр, Збігнев Паздро, Ігнацій Шіппер⁸³. Плідно працював над історією галицького єврейства у другій половині ХХ ст. Маурицій Горн. З історії львівської єврейської громади найбільш цікаві його студії демографічно-статистичного плану⁸⁴.

В останні десятиліття дослідження єврейської громади ХVI–ХVIII ст. у Львові майже не велися (вірменська громада постійно перебувала у сфері наукових зацікавлень істориків), лише кілька зарубіжних науковців, не працюючи у львівських архівах, на обмеженій джерельній основі опублікували кілька праць⁸⁵, серед них, зокрема, том привілеїв єврейських громад Речі Посполитої ХVI–ХVIII ст., що його видав у Срусалимі Якуб Гольдберг. Із численних привілеїв, наданих львівській єврейській громаді, тут бачимо тільки два⁸⁶.

⁸⁰ Про його життя та наукову діяльність написана монографія: *Biderman I. Mayer Balaban: Historian of Polish Jewry. His Influence on the Younger Generation of Jewish Historians.* New York, 1976.

⁸¹ *Balaban M. Żydzi lwowscy na przełomie XVI–XVII wieku.* Lwów, 1906. У назві дослідження трохі неточно визначені його хронологічні межі, що насправді були децю ширші й обіймали ХVI ст. та першу половину ХVII ст.

⁸² Наприклад: *Balaban M. Z historii Żydów w Polsce. Szkice i studia.* Warszawa, 1920; *EjUSD. Historia i literatura żydowska z szczególnem uwzględnieniem historii żydowskiej w Polsce.* Lwów, 1925. Т. 3: *Od wygnania Żydów z Hiszpanii do rewolucji francuskiej.*

⁸³ *Schorr M. Organizacja Żydów w Polsce od najdawniejszych czasów aż do r. 1772 // Kwartalnik Historyczny.* Lwów, 1899. R. 13. S. 482–520, 734–775; *Pazdro Z. Organizacja i praktyka żydowskich sądów podwojewódzińskich w okresie 1740–1772 r. (Na podstawie lwowskich materiałów archiwalnych).* Lwów, 1903; *Schipper I. Wewnętrzna organizacja Żydów w dawnej Rzeczypospolitej // Żydzi w Polsce Odrodzonej.* Warszawa, 1932. Т. I. S. 81–110.

⁸⁴ *Horn M. Żydzi na Rusi Czerwonej w XVI i pierwszej połowie XVII w.* Warszawa, 1975; *EjUSD. Rozwój demograficzny i struktura wyznaniowo-narodowościowa mieszczaństwa na ziemiach ukraińskich Korony w latach 1569–1648 // Studia z filologii rosyjskiej i słowiańskiej. Z problemów ukrajinoznawstwa.* Warszawa, 1987. Т. 14. S. 67–84; *EjUSD. Społeczność żydowska w wielonarodowościowym Lwowie 1356–1696 // Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego w Polsce.* Warszawa, 1991. Nr 1. S. 3–14.

⁸⁵ Див., зокрема: *Gąsiorowski S. Proces o znieważenie hostii przez Żydów we Lwowie z roku 1636 // Nasza Przeszłość.* Kraków, 1994. Т. 82. S. 353–357.

⁸⁶ *Jewish Privileges in the Polish Commonwealth: Charters of Rights Granted to Jewish Communities in Poland-Lithuania in the Sixteenth to Eighteenth centuries / Ed. J. Goldberg.* Jerusalem, 1985. P. 169–183.

Нещодавно Я. Гольдберг у невеликій розвідці побіжно розглянув діяльність послів міста Львова на сеймах у розрізі конфліктів з львівськими євреями⁸⁷. Нещодавно видана монографія Володимира Меламеда під синтетичною назвою “Євреї у Львові (XIII – перша половина XX століття)”, у розділах якої про ранньомодерний час немає жодної оригінальної інформації – вони фактично позбавлені наукової вартості⁸⁸. Відсутність нових першоджерельних праць засвідчує якщо не кризу, то вади й лакуни у вивченні львівської єврейської тематики XVI–XVIII ст.

* * *

Львів, як жодне інше місто України, зберегло великі архівні збірки масового характеру (фінансові, раецькі, гродські, земські та інші книги), які все ще недостатньо залучені в науковий обіг. Незважаючи на таку велику джерельну базу масового характеру, Львів досі не має фахової наукової розвідки з історичної демографії. Мало або й узагалі недослідженими залишаються проблеми динаміки зростання чи спаду чисельності населення національних громад, міграції до міста, асиміляції, соціальної та професійної структури національних груп тощо.

В історіографії питання з історії чотирьох національних громад Львова розроблялися ізольовано, а не у взаємозв’язку. Така ситуація сприяла витворенню окремих національних міфів про Львів. Для українців давній Львів – це передусім “княжий Львів”, “центр національно-культурного відродження другої половини XVI – початку XVII ст.”, для поляків – “передмур’я християнства” (*antemurale Christianitatis*), “завжди вірний (*semper fidelis*) Польщі”, для євреїв – “мати Ізраїлю”. Завдання істориків полягає у спростуванні цих та інших міфів у національних історіографіях і закладенні підвалин системного аналізу багатьох проблем історії міста.

⁸⁷ Goldberg J. Posłowie miasta Lwowa wobec Żydów lwowskich w XVII–XVIII wieku // Rocznik Naukowo-Dydaktyczny w Krakowie. Kraków, 1999. Zesz. 203: Prace Historyczne. S. 85–94.

⁸⁸ Меламед В. Евреи во Львове (XIII – первая половина XX века). События, общество, люди. Львов, 1994. С. 52–97.

Myron KAPRAL

L'viv

**“NATIONAL” L'VIV IN THE HISTORIOGRAPHY
(16th–18th CENTURIES)**

The issues histories of four national communities (Ukrainian/Ruthenian, Polish, Armenian, and Jewish) used to be researched separately, not in their interrelatedness. Such practice caused the birth of separate national myths about Lviv. For the Ukrainians the historical L'viv was first of all “the princely one”, “the centre of national and cultural revival in the second half of the 16th – the beginning of the 17th centuries”. For the Poles it was the “bulwark of the Christian” (*antemurale Christianitatis*), “always devoted (*semper fidelis*) to Poland”. For the Jews it was “the mother of Israel”. Historians have to reconsider these and other myths in the national historiographies and begin systematic analysis of many problems in the history of the city.

Key words: L'viv in the 16th–18th centuries, national communities, historiography.